

Конча

Мартін Андерсен-Нексе

Новела

Переклад: Ольга Сенюк

То був правдивий андалузький будинок із завітчаними балконами на вулицю та невеличкою баштою, де сушилася дитяча білизна й звідки відкривався широкий краєвид на рівнину аж ген до самих гір. Зрештою, до краєвиду всім було байдуже. Будинок мав чотири поверхи і був вузький, ніби колодязь; але нижній поверх спирався на мармурові колони, що відмежовували чимале подвір'я. В затінку колон, де було мокро, тремтіла листям плетуча папороть, посеред подвір'я в стягнених обручами невеличких кадовбах зеленіли мирти, а в кінці його день і ніч хлюпотів водограй.

У сутінку під колонами приліпилася маленька кімнатка з віконцем на браму й дверима на подвір'я. Її винаймали за сімдесят п'ять сентимо в місяць. Там мешкала сеньйора Конча.

Чоловік її помер півтора року тому. Він був наглядач у в'язниці, і дружина сподівалася по ньому пенсії, хоч нітрохи не скидалося на те, що вона її дістане. Проте Конча мала гарячий норов свого народу і, сподівалася тим палкіше, чим менше було підстав сподіватися. Вона жила тією надією та ще мізерними позичками, які їй щастило дістати в легковірних простаків. Отже, не диво, що й виглядала вона відповідно до свого життя.

Вона була худа, як кістка, висока, пласкогруда, з глибоко запалими очима в темних кружалах, тонкогуба. Як усі андалузькі жінки після тридцяти років, вона мала бороду, ніс її трохи задалеко випинався вперед, а обличчя геть змарніло, коли настала скрутна пора.

Давно колись Конча була вродлива, навіть дуже вродлива. Знаки тієї вроди ще й тепер можна було завважити, хоч сама врода вже давно зів'яла, минулася, як минає врода на півдні, як минає всяка тілесна врода.

Та колись Конча цвіла красою, як і всі андалузькі дівчата, і краса та зникла тоді, як належно виконала своє найбільше призначення — забезпечила їй годівника. Тепер на Кончі лежала печать гіркої долі, бо годувальника вона втратила й не мала вже засобу придбати собі іншого.

З ранку до вечора вона сиділа склавши руки, голодувала, пробувала підживити себе спогадами про те, як добре було наїдатися досхочу, тяжко зітхала на думку про своє теперішнє становище й сподівалася на прийдешнє.

Життя, правдиве життя постукало до Кончі, як їй минуло п'ятнадцять років. І постукало так, як повинне стукати, коли воно несе з собою благодать.

Конча з матір'ю щодня по обіді ходили молитися до церкви святої Марії, вона попереду, а мати на два ступні ззаду, не зводячи з дочки очей. Світ-бо має стільки підступних пасток, а п'ятнадцять років — небезпечна пора, найнебезпечніша з усіх.

Додому вони поверталися через Закатин з його багатими крамницями, і дочці дозволялося хвилин п'ять помилуватися майстерними дзиґарями, що висіли у вітрині, цокаючи вагалами. Потім дочка й мати йшли далі.

То були єдині її прогулянки, і поза Гранаду вона ніколи не виїздила. Зате мала невеличкий балкончик. Конча йшла на нього начебто поливати квіти, а сама пасла очима струнких хлопців, що походжали вулицею, хвацько закинувши на плечі свої плащі. Вона шурхотіла чимось, аби котрий зиркнув угору, і як хтось зиркав, серце їй калатало з радощів. А її мати сиділа тим часом у фотелі, відкинувшись на спинку, обмахувалась віялом і пудрувала пшеничним борошном щоки, щоб не пітніти.

"Які ж знадливі ті хлопці!" — думала Конча. Звісно, вона з жадним не розмовляла, але вони такі гарні. Чи вийде вона коли заміж?.. Їй до шістнадцяти років бракує всього дев'ять місяців, а її сестра в перших, як виходила заміж, мала тільки п'ятнадцять, та й не дуже була вродлива — всі так кажуть. А вона й хатню роботу вміє незгірше за матір — зготувати салат, розпалити жарівню.

Аж ось одного дня сталося диво. Якийсь юнак написав батькові, що бачив, як його дочка йшла до церкви, й запалав до неї коханням. А знаючи, що вона вільна, просить прийняти його до своєї родини. Юнак підписався: "Фернандо Санхес із Серано".

Усі полегшено відітхнули і, поки батьки перевідували хтозна в кого про юнакові статки, родину, вдачу тощо, Конча розмірковувала, який він на вигляд і чи має на носі бородавку, як її батько.

Дон Фернандо дістав запрошення і призначеного вечора прийшов у гості. Він здебільшого розмовляв з господарем дому, був страшенно уважний до господині, вдавав, ніби й не помічає тієї, що запалила в ньому таке гаряче кохання, — одне слово, поводився, як зразковий наречений-іспанець.

На прощання господар сказав йому:

— Мій дім — ваш дім, якщо ви захочете вшанувати його своєю присутністю.

За іспанським звичаєм це означало, що освідчення юнакове прийнято.

Отже, молоді заручилися й тепер могли розмовляти одне з одним, відділені тільки залізними ґратками. І часто, як Фернандо приходив увечері в гості, він не брався навіть нагору, а спинявся під заґратованим вікном кімнатки внизу. В кімнатці стояла Конча, і вони перешіптувалися крізь ґрати так тихо, що перехожий не почув би жадного слова, хоч би й опинився коло самого Фернандо. Але стояти під вікном було холодно і втомно, та й Конча дуже ризикувала, зважуючись поцілувати його крізь ґрати, тому скоро молоді заявили, що хочуть одружитися. Батьки знову полегшено відітхнули: пора заручин — вельми тяжка пора: треба мати на кінчику кожного пальця по окові, та ще й водночас удавати байдужого.

Молоді побралися й лишилися мешкати в її батьків, аж поки зможуть забезпечити себе самі. Але минуло п'ять років, а вони й не пробували себе забезпечити. Старі пригрозили, що викинуть їх на вулицю. Тоді Фернандо знайшов собі місце в'язничного наглядача в сусідньому містечку.

Конча була тоді в розповні своєї вроди, і Фернандо не дозволяв їй виходити самій, а

знайшов якусь жінку, що робила їм закупи. А ввечері він прогулювався разом з Кончею.

Потім, як спав перший цвіт із Кончиної краси, їй доводилось уже самій купувати салат, картоплю, болонські ковбаски й деревне вугілля. А ввечері Фернандо розважався в пивниці, залишаючи її саму вдома, і вона, дрімаючи на стільці коло хвіртки, чекала його до ранку.

Якось, коли сеньйора Конча повернулася з ринку, вона побачила, що Фернандо пригортає й вицілює її небогу, що саме в них гостила. Але ж він голубив її тільки тому, що дівчина нагадала йому той час, коли його любя Конча була ще молода.

Іншого разу Фернандо взяв Кончу з собою в Севілью, і вони пробули там сім днів, відсвяткували Великдень і побачили бій биків. Але Фернандо підхопив там погану хворобу, заразив нею дружину, і вона вже так і не могла її позбутися.

Все це складало двадцять щасливих років її життя. Тоді Фернандо помер у тяжких муках від своєї хвороби та розпусти, а сеньйора Конча вернулася в Гранаду й оселилась у комірчині за мармуровими колонами.

Тож і не дивина, що Конча завше говорила про Фернандо й про пенсію, яку вона очікувала. Адже то було її минуле й прийдешнє. Але за перше ніхто не хотів слухати, а в друге майже ніхто не вірив.

Так, забута людьми, вона голодувала й почувала себе покинутою.

Вряди-годи вона продавала дещо з хати і тим якось животіла, часом ходила до одного священика, позичала сімдесят п'ять сентимо заплатити комірне за місяць. А здебільшого сиділа, відкинувшись на спинку стільця і склавши руки на колінах, як колись її мати.

Конча мала собаку й кішку, що вельми втішали її в самотині, але дратували інших мешканців. Кішка була гладка, бо мала досхочу пацюків і мишей. А собака був худий. Щоранку його випускали на вулицю, і він з найзлиденнішими жебраками шукав собі сніданку в скринях на сміття, сумлінно облизуючи обгризений капуста́ний качан чи шматок кухонної ганчірки. Але від такої їжі не погладшаєш, тому він запустив собі довгу шерсть і прикривав нею ребра.

Більше приятелів сеньйора Конча не мала.

А ще вона була глуха — глуха як пень.

Вона рідко зважувалась виходити. Бо коли поверталася додому й стукала молоточком у браму, згори хтось питав: "Хто там?" Їй треба було відповісти: "Мирні люди!" Це на те, щоб уберегтися від волоцюг. Але Конча була глуха й надто боязка, щоб гукати голосно. Тому на її стук ніхто не смикав за шнурок ні з другого, ні з третього поверху, й брама не відчинялася. Пес чув, що то його господиня, й гавкав з кімнати, а їй доводилося чекати, поки надходив хтось із будинку. Тоді вона прослизала разом з ним. Вона не мала ключа від брами, як інші мешканці, й не зважувалась попросити, бо вже не платила за кімнату два місяці, і господиня будинку офірувала святому Антонієві більше оливи, щоб вибавив її від Кончі. Конча знала про це, бачила, як ясно горить лампадка перед образом святого Антонія. Вона могла б скласти йому

свою офіру, але не мала чого дарувати, тож заспокоїлась і стала чекати, що зробить із нею святий Антоній.

Настав день, коли продано останню річ із хати, а пенсії все не було. Тоді Конча спробувала відвикнути від їжі. В Іспанії мільйони людей не раз у конечній потребі вдаються до такої спроби — це своєрідний національний порятунк. Але він має певні межі, й опісля доводиться пробувати іншого, повсюдного способу: жебрати. Конча ніколи не жебрала, просила часом в окремих людей, але ж то зовсім інша річ.

Вона виповзла на вулицю й простягла до перехожих руку.

— Прости, сестро, ради милосердя божого, — казали перехожі, приязно киваючи, і нічого не давали.

— Це тому, що ти не маєш дитини, — пояснила одна досвідчена жебрачка. — Іди до притулку й позич собі дитину, це коштує всього двадцять п'ять сентимо за день.

Конча не мала ні двадцяти п'яти сентимо, ні жадної мирської речі, що варта була б двадцять п'ять сентимо. В неї лишилася тільки мадонна. На стіні висіла дерев'яна поличка, а на поличці перед олійними фарбами мальованим образом мадонни день і ніч горіла лампадка. То був Кончин олтар; хоч яка вона була вбога, а підтримувала в лампадці світло. Це ж бо запорука прийдешнього щастя, адже все добре дає нам мадонна.

Конча позирнула на образ і аж здригнулася на власні думки, бо вона була щира католичка. А як у неї не буде мадонни, то хто їй допоможе? Проте перемиг голод, і, не дивлячись на образ, Конча тричі перехрестилася, зняла його, подалася до ломбарду й заставила за двадцять п'ять сентимо. Як бог допоможе, то вона відразу ж викупить мадонну.

Другого ранку Конча сіла під поштовою скринькою, тримаючи на руках позичену дитину.

— Дайте на хліб насущний, і бог винагородить вас! — просила вона.

Однак люди всміхалися й швидко минали її. Ох, господи, та це ж давня хитрість — позичити дитину!

Було дуже холодно, й тоненька чорна шаль не могла її загірті. Та ще й голод допікав. По той бік вулиці стояло двоє жебраків із тих, що ходили по крамницях. Замість капелюхів вони пов'язали чоло червоними хусточками до носа, а плечі прикрили цупкими рудими ковдрами. Один жебрак курив бичка, знайденого на вулиці, а другий пильно стежив за ним. Той, що курив, затагнувшись бичком, затримував у собі дим якусь хвилю, щоб натішитися ним, тоді випускав просто в рот другому, а той жадібно його ковтав. Якби то закурити! Конча любила курити; дим притупляв голод і заспокоював нерви. Вона позаздрила тому жебракові, що вдихав дим у другу чергу.

Невдовзі прийшов сліпий жебрак, що завше вмощувався під поштовою скринькою. Він спробував прогнати Кончу, але вона не вступилася. Тоді він упав навколішки поперед неї, звернув угору обличчя з порожніми, червоними ямами замість очей, щоб усі могли їх бачити, випростав руки, наче розп'ятий на хресті, й став голосно вигукувати:

— Люди, не минайте нещасного! Ви ж видющі, бачите, що я сліпий. Не бачу сонця, не бачу хліба, що ваше милосердя подасть для мене. Бог заслонив мені очі своєю правицею, ох, не минайте мене!

Сліпому перехожі давали, а Кончі, що сиділа за ним із позиченою дитиною, — ні.

Над вечір з голоду й холоду дитину напали корчі. Конча не зналася на дітях і подумала, що дитина вмирає. Вона чимдуж поспішила віднести її назад до притулку.

Коли Конча вернулася ввечері додому, собака радісно кинувся до неї, а кішка стала тертися об її спідницю. Вона віддала собаці скоринку хліба, що мала ним повечеряти.

Конча сиділа в порожній кімнаті, змучена, змарніла на виду, і їй страшенно захотілось курити. Колись вона завше курила, як, дрімаючи на стільці, чекала на Фернандо. Над Кончею мешкав один чужинець. Вона знала, що він курить і що ніколи не замикає дверей. Отже піднялася до нього і задля певності постукала в двері. Якщо чужинець дома, вона питає, котра година.

Чужинця не було дома, і Конча зайшла до кімнати. На столі між книжками й письмовим приладдям вона вгледіла пачку тютюну. Конча аж затремтіла, сягнула по тютюн непевною рукою й перекинула чорнило просто на розгорнену книжку. Розгубившись, вона забула про тютюн і вибігла з кімнати. В передпокої їй навернулася на очі господарева кішка; Конча схопила її, вкинула до чужинцевої кімнати й зачинила двері. Тоді спустилася донизу.

Вернувшись до себе, вона пошкодувала, що забула взяти тютюн, але не зважилась піти по нього ще раз. Та й була голодна. Кончі здавалося, що їй зроду ще так не хотілося їсти. Певне, тому що вона цілий день просиділа надворі, на свіжому повітрі.

У ту пору господарі саме обідали. Конча замкнула собаку та кішку й подалася нагору. Вона часом ходила до них, коли несла було терпіти голод. Господарі сиділи за столом, і Конча несміливо спитала, чи їм, бува, не треба її допомоги.

— Ні, дякуємо! — голосно відказали вони, а господиня додала тихіше:— Самі впораємося.

Вони пересміхнулися: Конча їм заважала.

Але в Іспанії є звичай, що його ніхто не зважився б порушити: кожного, хто зайде до хати, як господарі їдять, запрошують до столу. Отже господиня спитала:

— Може, ви з нами пообідаєте?

— Чому ж ні, дякую за товариство! — відповіла Конча й поспішила до столу. Вона боялася, щоб господар не скасував запросин.

Господиня з чоловіком балакали поміж себе; глуха Конча не могла підтримувати розмови, і вони до неї не зверталися. Вона була немов прип'ята до ганебного стовпа, почала гладити кішку й давати їй з рота шматки їжі: хотіла хоч чимось прислужитися. Але господиня суворо попросила її дбати про себе й не показувати свого "добročинства".

Наївшись, Конча посміливішала й сама стала балакати, а тоді вже недовго було чекати, щоб вона завела мову про Фернандо й про свою подорож до Севільї. А як вона починала свою розповідь, то тільки її було й чути, так голосно вона говорила. Але сама

Конча того не знала. За хвилю господиня затулила пальцями вуха, а її чоловік узявся якомога гучніше співати: "Фернандо, о Фернандо!" Конча замовкла, ніяково примруживши очі, але не образилась: вона ж бо жила з їхньої ласки.

Другого дня випали її іменини, і, прокинувшись уранці, Конча схлипнула. Було холодно; вона подалася до крамниці й випросила жменю деревного вугілля. Тоді вдома на подвір'ї вклякнула коло жарівні й дмухала на неї, аж поки їй задубіли коліна. Коли вугілля трохи розжевілось, Конча внесла жарівню до кімнати, хоч із неї ще йшов густий чад. Вона хотіла втримати якнайбільше тепла, тому зачинила двері, та ще й позатикала папером шпари. Віконце теж було заткане, і кімнату освітлювала тільки чадна лампадка, що й досі горіла під збляклим чотирикутником, де раніше висіла мадонна.

Конча присунула стільця до жарівні, сперлася ногами на її вінця й стала гріти над вугіллям руки та обличчя. Їй тільки трохи доймав холод. Але вона вже не була голодна, бо вчора ввечері добре попоїла.

Лампадка кадила, і жарівня теж пашіла Кончі в обличчя важким, солодкавим духом. Їй стало тепло й приємно, і, заплющивши очі, вона почала думати про своє. Про Фернандо, чей же ніхто не буде сміятися з неї, коли вона думатиме про нього. Як було добре, коли він жив! їй не доводилось нічим клопотатися, тільки купувати, що треба. Бо ж він мав сталу платню, чотириста песет на рік... Тепер він у чистилищі, сердешний Фернандо! Кончі хотілося впасти на коліна перед мадонною й помолитись за нього, щоб він швидше визволився звідти. Але ж сидіти було так зручно, коли вона підведеться, то знову змерзне. Та й мадонни немає, адже вона сама віднесла образ у заставу... Аби тільки мадонна не розгнівалася за те на Фернандо. Треба неодмінно викупити мадонну, але ж де взяти двадцять п'ять сентимо?... Враз Конча немов опинилася на вулиці й знайшла між камінням монету в двадцять п'ять сентимо, а піднявши її, помітила під нею другу, потім третю. І заходилася збирати їх, аж поки насипала повну пелену. Тоді Конча довго бігла до ломбарду, а як прибігла, то всі монети обернулися на маленьких дітей, що звивалися в корчах і пнулися до грудей. Кончу посів страх і відчай, бо грудей вона не могла їм дати... Та враз мадонна знову опинилася на стіні, а Конча стояла навколішки перед олтарем і нарікала на свою біду. Мадонна схилилась над нею, заплакала й випустила Фернандо з чистилища. І Фернандо не полинув до неба, а вернувся до Кончі й заприсягся, що більше ніколи не буде вітрогоном. А Конча ніби стала своєю небогою і не мала вже бридкої хвороби. І Фернандо кохав її... і пенсія прийшла... і груди в неї знову стали повні... і вона мала дитину... і...

Того дня Кончі ніхто не бачив; другого ранку вона теж не з'являлася, тому сусіди зайшли до неї довідатись, що сталося. Конча сиділа схилена на стільці, вистромивши носа просто у вичахлу жарівню. Лампадка згасла, і з кімнати вдарив бридкий дух холодного чаду. Пес, заскавулівши, підбіг до людей, тоді поплазував назад до господині й лизнув її в обличчя. Але Конча не ворухнулася, вона була мертва.

Тепер мешканці будинку відчули, що в них нечисте сумління. Господиня заявила крізь сльози, що мала на думці запросити сеньйору Кончу на вечерю з нагоди її іменин.

Інші теж згадали про свої добрі наміри, і всі нарікали на лиху долю, що через неї вони запізналися. Тепер, задля дорогої душі, вони могли тільки заопікуватись її тілом, і кожний захотів чимось допомогти. Господар тим часом пішов повідомити поліцію. Вони плакали над тілом цілий день і цілу ніч, а другого ранку прибув поліцай і списав протокола. Після обіду з'явився лікар і видав довідку, що сеньйора Конча померла, тоді поліцай поклали тіло в благодійну труну й повезли до трупарні.

Два мавританські замки, Альгамбра та Генераліфе, стримлять над Гранадою, немов порожні орлині гнізда. Між замками пролягає ущелина, що нею звивається доріжка на цвинтар. Тудю не можна проїхати возом, надто-бо вона стрімка й вузька, та й більша її частина — то просту східці. Там, де починалася доріжка, стояв шинок, а трохи вище — другий.

Коло того першого шинку сиділо четверо грабарів і допивало пляшку горілки, коли прибула підвода з сеньйорою Кончею. Грабарі були п'яні, як і водилося в їхньому ремеслі. Як п'яні, що усвідомлюють свій стан, вони швидко опанували себе, нетвердо й важко підійшли до підводи і зсадили труну на землю. Тоді зняли з неї віко, явивши очам мертве тіло, засунули в прироблені до труни — звичайної коробки з соснових дощок — петельки довгі дрючки, і двоє грабарів підняли її на плечі. Решта двоє взяли віко, і похід, заточуючись, став братися узвозом.

Біля верхнього шинку вони лишили розкриту домовину посеред доріжки й зайшли досередини. Коли вони знову вийшли, один, хитаючись над мертвим тілом, щось пожартував, а решта зареготали.

Потім поплентались далі.

П'яних людей часто нападає несподівана примха, і ось двоє тих, що несли віко, з доброго дива пустилися бігти. Решта двоє й собі налягли на ноги і якийсь час тюпали бігцем по кам'яних східцях так, що мертве тіло підстрибувало в благодійній коробці, а часом голова навіть звисала через край. Проте вони не могли догнати грабарів з віком. Тоді передній скинув з плечей дрючки, труна гупнула одним кінцем на каміння, небіжка випала з неї та й залилася лежати долілиць на землі, а грабар побіг доганяти тих, що несли віко. Задній грабар якусь хвилю збараніло позирав то на труну, то на мертве тіло, тоді безглуздо зареготав і подався узвозом назад до шинку.

Тією доріжкою ходять тільки мертві, їхні п'яні грабарі та ще, бува, який мандрівник, що бажає оглянути замок Альгамбру. Тому труп сеньйори Кончі, обернений долілиць, і труна коло нього пролежали цілий день. Потім трупа поклали назад у коробку й віднесли на цвинтар.

Однак її не замуровано в дивовижній твердині мертвих з незчисленними печерами, що з них труни висуюються, немов шухляди з шаховки. Хто б за неї заплатив? Її не поховано й на цвинтарі для бідних, де не треба платити, бо його утримує на власний кошт єпископ, і де дозволено лежати протягом чотирьох років, якщо тільки дикі собаки раніше не розгребуть могили. На Кончі тяжіла підозра в самогубстві, і її не годилося ховати на християнській землі. Тому Кончу поховано на протестантському цвинтарі.